

Արմինե Մատենցյան
*Եվրոպական համալսարանի Զբոսաշրջության և
սպասարկման ամբիոնի դասախոս
Էլ. հասցե՝ matentsyana@gmail.com*

DOI: 10.53614/18294952-2023.1-119

ԱՅԼԸՆՏՐԱՆ-ՔԱՅԻՆ ԿԱՄ ՓՈՐՁԱՌԱԿԱՆ ՃԱՆԱԳԱՐՀՈՐԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԶԲՈՍԱՇՐՋՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՅՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄ

Հոդվածում դիտարկվում է փորձառական զբոսաշրջության հայեցակարգը: Զբոսաշրջության զարգացման որոշակի փուլում սկսեցին ի հայտ գալ ավանդականից ակնհայտորեն տարբերվող առաջարկներ՝ այսպես կոչված «հակազբոսաշրջության» ձևաչափեր: Սրանք քիչ հայտնի զբոսաշրջային ուղղություններով, զանգվածային զբոսաշրջության երթուղիներից և տեսարժան վայրերից հեռու իրականացվող ճանապարհորդություններ են, որոնց արժեքային նորարարությունը ճանապարհորդի կողմից ոչ ստանդարտ փորձառություն ձեռք բերելն է «Փորձառական զբոսաշրջություն» եզրույթն առաջարկել է ֆրանսիացի ժող. Անրին, 1990 թվականին, ով մշակել է նաև դրա մեթոդներն ու մասսայականացրել դրանք:

Փորձառական զբոսաշրջությունը կարող է վերագրվել «կապույտ օվկիանոսի» ռազմավարությանը, անհայտ շուկայական տարածությունը: Հետևաբար՝ այս հայեցակարգը կարող է նշանակալի հնարավորություններ ստեղծել ոլորտում ՓՄՁ զարգացման համար:

Հոդվածում անդրադարձ է արվել փորձառական զբոսաշրջության տեսակներին, ներկայում ձևավորված բավական լայն շրջանակի հիմնական հասկացություններին: Համա-

կարգված ներկայացվել են փորձառական զբոսաշրջության ավելի քան երեք տասնյակ ձևեր՝ խմբավորված ութ տեսակներում, ներկայացվել են դրանց հիմնական սկզբունքները և շուկայում դիրքավորման խնդիրները: Քննարկվել է փորձառական ճանապարհորդությունների ձևերի ժամանակագրական վերափոխման միտումը, ինչը դրսևորվում է «այլընտրանքային» հասկացությունից՝ «հայեցակարգային» զբոսաշրջության գաղափարին անցումով:

Հիմնաբառեր. այլընտրանքային զբոսաշրջություն, փորձառական զբոսաշրջություն, ընկղմում միջավայրի մեջ, ոչ ստանդարտ փորձառություն, զբոսաշրջության հայեցակարգային միտումներ:

Ներածություն

Զբոսաշրջության ոլորտում ավելի ու ավելի մեծ տարածում են գտնում այնպիսի զբոսաշրջավայրերը, ճանապարհորդական գաղափարներն ու զբոսաշրջային առաջարկները, որոնք շուկայում դիրքավորվում են որպես ոչ զանգվածային: Այլընտրանքային նպատակներով հայտնի տեսարժան վայրեր այցելելը կամ առիասարակ ոչ ստանդարտ զբոսաշրջային ուղևորությունների ընտրությունը, դասական էքսկուրսիոն ծրագրերի փոխարեն բոլորովին նոր փորձառությունը և անսովոր տպավորությունները նախընտրելը՝ զբոսաշրջության ոլորտում ձևավորված միտումներից է: Տեղացիների տներում հյուրընկալվելը և փոխանակման համակարգով ուղևորություններն այլևս նորություն չեն դեստինացիայի մշակույթի և հասարակական միջավայրում ընկղմվելու սիրահարների համար: Ներկայումս նման ճանապարհորդությունների նոր ձևաչափեր են ի հայտ գալիս: Գոյություն ունեն ծրագրեր, որոնք հնարավորություն են ընձեռում կամավորական գործունեությունը զուգորդել ճանփորդելու հետ: Օրինակ, մի շարք երկրներում գործող Au Pair ծրագիրը (AuPairWorld) հնարավորություն ընձեռում հյուրընկալվել մեկ այլ երկրի ընտանիքում և որևէ տնային աշխատանք կատարել (տան տերերի երեխաներին խնամել և այլն): Որպես փոխհատուցում առաջարկվում է սնունդ, կացարան, որոշակի գումար՝ փոքր ծախսերի համար, հյուրընկալող երկրի լեզուն սովորելու (կախված երկրից՝ լեզվի նման դասընթացների համար վճարում է հյուրընկալող ընտանիքը կամ Au Pair ծրագիրը), ինչպես նաև ընդունող երկրի մշակույթին ծանոթանալու հնարավորություն: Մեկ այլ օրինակ է WWOOF շարժումը, որը միավորում է ֆերմերներին և գյուղատնտեսական աշխատանքներ կատարող կամավորներին ամբողջ աշխարհում (WWOOF): Նոր Զեղանդիայում և Ավստրալիայում կենդանիների խնամքին առնչվող կամավորական ծրագրերում ընդգրկվածներին առաջարկվում է կացարան և սնունդ:

Համաշխարհային զբոսաշրջության հետաքրքիր միտումներից է փորձառական ճանապարհորդության պահանջարկի ձևավորումը՝ ավելի ընկղմող, աուտենտիկ կամ վավերական, արկածային և/կամ ակտիվ ճանապարհորդության գաղափարը փոխանցելու համար: Զբոսաշրջիկները գնալով հեռա-

նում են ստանդարտացված փաթեթային շրջագայություններից՝ հոգուտ անհատականացված առաջարկի, որը նրանց թույլ է տալիս ճանապարհորդել ավելի խոր գգացմունքային և անհատական մակարդակով:

Ավելին, ոլորտում բարձրացել է փորձառական զբոսաշրջության կարևորության ըմբռնումը: Առաջադեմ զբոսաշրջային ընկերությունները ձգտում են զբոսաշրջիկներին տրամադրել հենց այդպիսի փորձառություն՝ կենտրոնանալով հիմնականում երեք բաղադրիչի վրա՝ ոգեշնչում, անհատականացում և ինքնաբացահայտման հնարավորություն (Rafat, 2014): Ընդ որում, դեռևս սակավաթիվ են այս բնագավառում տեսական ուսումնասիրությունները, ինչպես նաև ընկղմող ճամփորդությունների կուտակված փորձը մեթոդապես ամբողջացնելու փորձերը: Սույն հետազոտությամբ փորձ է արվել ինչ-որ չափով լրացնել այդ բացը¹:

Մեթոդաբանական և տեսական հիմքեր

Հետազոտության համար տեսական հիմք են հանդիսացել զբոսաշրջության տեսության և գործնական ոլորտի հեղինակավոր մասնագետների ուսումնասիրությունները, գիտամեթոդական դատողություններն ու ձևակերպումները, տուրիստիկայի գիտական գրականության մշակումները, հեղինակավոր ամսագրերի հոդվածները և տարբեր մասնագիտացված համացանցային ռեսուրսները: Խնդրո առարկան հետազոտվել է տերմինաբանական համեմատության, ինչպես նաև միջազգային զբոսաշրջության պրակտիկայում ձևավորված այլընտրանքային զբոսաշրջության մի շարք տեսակների և դրանց ենթաձևերի բովանդակային և կազմակերպման ձևաչափերի վերլուծության և դասակարգման մեթոդներով:

Արդյունքներ և քննարկում

«Փորձառական զբոսաշրջություն» հասկացության ձևավորման պատմական ակնարկ

«Փորձառական զբոսաշրջություն» հասկացությունը ի հայտ եկավ 1990 թվականին, երբ Ֆրանսիացի լրագրող Ժոել Անրին Ստրասբուրգում հիմնեց փորձառական զբոսաշրջության Latourex լաբորատորիան՝ համախոհների յուրահատուկ մի ակումբ, որը կոչված էր ձևավորելու ճանապարհորդությունների նոր փիլիսոփայություն: Անրին համոզված էր, որ Latourex-ը ոչինչ չի վաճառելու՝ ոչ մի ծառայություն, ոչ մի ապրանք, անկախ նրանից, թե որքան պահանջված են դրանք: Իր գաղափարների մեծ մասը հիմնված

¹ Որպես ուսումնասիրվող ուղղությամբ Հայաստանում տարվող կարևոր աշխատանք, անհրաժեշտ է նշել Սևծովյան ավազանի երկրներում ժառանգության և մշակույթի վրա հիմնված փորձառական զբոսաշրջության խթանման "Pro Extour" միջազգային նախագիծը, որի գործընկերներից մեկը Երևանի պետական համալսարանն է: Նախագծի իրականացման շրջանակում ԵՊՀ Աշխարհագրության և երկրաբանության ֆակուլտետի Սերվիսի ամբիոնում բացվել է փորձառական զբոսաշրջության հաբ-լսարան, որի նպատակն է փորձառական զբոսաշրջության ոլորտում հետազոտությունների անցկացումն ու փորձարկումը, նորարարական գաղափարների խթանումը, փորձառական զբոսաշրջությամբ զբաղվող ձեռներեցների մասնագիտական հնտությունների ձևավորումը:

էր անվճար այցելության սկզբունքների վրա: Անրին կարծում էր, որ զբոսաշրջային ճանապարհորդությունը զբոսաշրջիկի համար պետք է բացահայտում լինի, և սա ավելին է, քան պարզապես որևէ երկրի տեսարժան վայրեր դիտելը: Բացի այդ, այսպես կոչված «զբոսաշրջային թակարդներ» այցելելը (զբոսաշրջիկների համար հատուկ կազմակերպված և սարքավորված տեսարժան վայրեր, տարածքներ և այլն) երկիրը բացահայտելու ամենավատ ճանապարհն է, քանի որ այնտեղ շատ քիչ են տեղացիները, գրեթե ներկայացված չեն ավանդույթները և բացակայում է կյանքի իսկությունը: Անրիի գաղափարի համաձայն՝ փորձառական զբոսաշրջությունը ճանապարհորդության մոտեցում է, որի ժամանակ զբոսաշրջիկները չեն այցելում սովորական զբոսաշրջային վայրեր (կամ այցելում են դրանք անսովոր ձևով կամ անսովոր նպատակով): Սա զբոսաշրջության այլընտրանքային ձև է, որտեղ ուղղությունները ընտրվում են ոչ թե իրենց ստանդարտ տուրիստական արժանիքների հիման վրա, այլ ինչ-որ գաղափարի կամ փորձի հիման վրա: Փորձառական զբոսաշրջությունը հիմնված է այն փաստի վրա, որ ճանապարհորդությունը դառնում է խաղ, որի ժամանակ այցելուն փորձարկում է տարածությունը և շրջակա միջավայրը ճանաչելու անսովոր ձևը՝ ընկղմվելով դրա մեջ: Զբոսաշրջության փորձառական ձևերի խաղային բնույթը կարմիր թելի պես անցնում է ժողով Անրիի ողջ հայեցակարգի միջով (Henry, 2016, էջեր 49-51):

Այսպիսով, կարելի է առանձնացնել ժողով Անրիի առաջարկած փորձառական տուրիզմի հիմնական սկզբունքները՝ ոչ ստանդարտ ճանապարհական փորձ, անսովոր նպատակ, որը միավորում է մասնակիցներին նոր վայրին ծանոթանալու հեռանկարի շուրջ, գործընթացի մեջ ընկղմվելը և նոր զգացմունքային փորձառությունները, ինքնամոտիվում և արդյունքների քննարկում համախոհների հետ:

Բացի այդ, ժողով Անրիի առաջարկած շատ գաղափարներ հաջողությամբ դրամայնացվել են էքսկուրսիաների և փորձառական տուրերի տեսքով: Ավելին, փորձառական ճանապարհորդության գաղափարները դառնում են զբոսաշրջային հոսքերի կառավարման գործիք և զբոսաշրջային մոտիվացիա և պահանջարկ ձևավորելու հնարավորություն, որոնք օգտագործվում են տեղական իշխանությունների կողմից դեստինացիաների պլանավորման և տարածքային զարգացման համար:

2005 թվականին Ռեյչել Էնթոնիի հետ Ժ. Անրին հրատարակում է «Փորձառական ճանապարհորդության ուղեցույց» (The Lonely Planet Guide to Experimental Travel), որը դառնում է առաջին ոչ ստանդարտ ուղեցույցներից մեկը (Antony, Henry, 2005): Ավանդական ուղեցույցը նախատեսված է զբոսաշրջիկին այցելավայրում կողմնորոշելու համար, օգնելու նրան ընտրել երթուղին տեսարժան վայրերի նկարագրության միջոցով: Փորձառական ճանապարհորդության ուղեցույցը չի պարունակում սովորական նկարագրություններ, այն զբոսաշրջիկին առաջարկում է ընդամենը վարկած, ճանապարհորդության գաղափար, դրա իրականացման մեթոդներ, անհրաժեշտ պայմաններ և սարքավորումներ: Զբոսաշրջիկ-փորձարարը կարող է ինք-

նուրույն ստուգել վարկածը՝ օգտագործելով ուղեցույցում առաջարկված մեթոդները, իսկ հեղինակները՝ որպես վարկածի հիմնավորում, հնարավորություն են ստանում ներկայացնելու սեփական փորձի և ստացված արդյունքների նկարագրությունը:

Գրականության ակնարկ

Ժոել Անրիի գաղափարները, որոնք հրապարակվել են «Փորձառական ճանապարհորդության ուղեցույց»-ում, կարող էին մնալ ընդամենը տարօրինակ կոնցեպտներ, որոնք հետաքրքիր կլինեին միայն անսովոր զգայական փորձառությունների ընտրյալ սիրահարների համար: Այնուամենայնիվ, մարդաշատ ուղղություններով և ստանդարտ հուշանվերներով զանգվածային զբոսաշրջությունից հոգնած հասարակության զարգացումը պայմանավորեց զբոսաշրջության փորձառական ուղղության աճող ժողովրդականությունը: Ճանփորդությունն ինքնին մարդու համար միշտ եղել է սովորական, առօրյա իրականությունից կտրվելու, իրեն նոր դերում փորձելու, ուրիշներից տարբերվելու միջոց: Սոցիալական ցանցերի զարգացումը հնարավորություն է տվել կիսվել այս փորձով: Արդյունքում շատերի համար հասանելի են դարձել հայտնի ուղղությունները, զանգվածների համար զբոսաշրջությունը դարձել է ժամանցի միջոց և արդեն դադարել է հաջողության և սոցիալական նշանակության որոշիչ գործոն լինել: Այսպիսով, սա մի կողմից հանգեցրել է նոր, անսովոր տեսարժան վայրերի և հանգստի տեսակների արժևորմանը, իսկ մյուս կողմից ձևավորել են ճանապարհորդների հատուկ խմբեր, որոնք սոցիալական ցանցերի շնորհիվ ստեղծում են այդ թրեհները: Այսպիսով, փորձառական տուրիզմը դարձել է իրական ֆենոմենոլոգիական միտում, որը շատ առումներով տարբերվում է ժոել Անրիի մշակած բնօրինակ հայեցակարգից: Սակայն մինչ այժմ այն արժանի արտացոլում չի գտել գիտական աշխատություններում և ակնարկներում: Իր հատկություններով փորձառական զբոսաշրջությունը, որպես ստանդարտ զանգվածային ճանապարհորդության այլընտրանք, մոտ է «այլընտրանքային զբոսաշրջություն» հասկացությանը, այս երկու տերմինները երբեմն փոխարինվում են «հակատուրիզմ» հոմանիշով:

Արտասահմանյան պրակտիկայում փորձառական ճանապարհորդությունները ուսումնասիրվում են որոշ վերլուծական կազմակերպությունների կողմից (օրինակ, Skift-ի զեկույցներում): Ս. Ռոբինսոնը կարծում է, որ «փորձառական ճանապարհորդությունը» ի սկզբանե ստեղծագործական է և ունի ցանկացած տարածք զբոսաշրջային վայրի վերածելու ներուժ, և դրա առարկայական դաշտը գտնվում է տարբեր գիտակարգերի հատման կետում՝ մշակութային ուսումնասիրություններ, վարքագծային հոգեբանություն, աշխարհագրություն, տուրիստիկա և այլն, և ներկայումս չկա ակադեմիական գիտություն, որն ուսումնասիրում է զբոսաշրջության և էքսպերիմենտալիզմի հարաբերությունները (Robinson, 2016, էջեր 14-17):

Ինչպես նշվեց վերևում, հրապարակումներում հանդիպող «փորձառական զբոսաշրջություն» եզրույթի ամենամոտ անալոգը «այլընտրանքային զբոսա-

շրջություն» հասկացությունն է, ուստի դիտարկենք վերջինի վերաբերյալ առկա տեսակետները՝ հասկանալու համար, թե արդյո՞ք այս երկու հասկացությունները կապված են, թե՞ դրանք տարբեր երևույթներ են:

RSCI eLibrary համակարգում հայտնաբերվել է 10258 արդյունք «այլընտրանքային տուրիզմ» հարցման համար, Google Scholar համակարգում՝ 17900 արդյունք: Դրանցից միայն մի փոքր մասն է հատկացված փորձառական զբոսաշրջության թեմային: Մասնավորապես, լայնորեն ուսումնասիրված է զբոսաշրջության գյուղական և էկոլոգիական ձևերի խնդիրը որպես այլընտրանքային զբոսաշրջության ուղղություն (Кундиус, Чемянина և համահեղ., 2011, Фоменко, Ленкова, 2019): Որպես այլընտրանքային՝ տարբեր հեղինակներ հաճախ դիտարկում են զբոսաշրջության վիրտուալ և արկածային ձևերը, էնտուրիզմը (գինու զբոսաշրջությունը), ինչպես նաև էթնիկ զբոսաշրջության որոշ տեսակներ (Елохина, 2018), (Санкин, Шекинова, 2018, Фоменко, Ленкова, 2019): Կան նաև մի շարք հրապարակումներ, որոնք նվիրված են անմիջապես այլընտրանքային տուրիզմի հայեցակարգի քննարկմանը (Брасалес և համահեղ., 2020, Спорыхина, 2019):

Հեղինակների մեծ մասը համակարծիք է, որ այլընտրանքային զբոսաշրջությունը զանգվածային զբոսաշրջության հակապատկեր է, որն իր էությանը մոտ է, եթե ոչ նույնական, կայուն զբոսաշրջությանը: Համաձայն ՄԱԿ ԶՀԿ-ի, այլընտրանքային կարելի է համարել զբոսաշրջության բոլոր տեսակները, որոնք համապատասխանում են կայուն զարգացման գաղափարին, իսկ այլընտրանքային զբոսաշրջությունն ինքնին «զբոսաշրջության զարգացման և խթանման պլանավորված և կառավարվող ձև է, որում առկա է զբոսաշրջիկի և հյուրընկալողի մշակույթների, նպատակների ու ակնկալիքների մերձեցում, ինչը նպաստում է փոխըմբռնման ավելի բարձր մակարդակին, դեստինացիայի ավելի խորը ընկալմանը և զբոսաշրջային հետաքրքրությունների առավել ամբողջական բավարարմանը» (UNWTO. Thesaurus on Tourism):

Կան նաև քննադատական տեսակետներ «այլընտրանքային տուրիզմ» հասկացության վերաբերյալ: Մասնավորապես, այն քննադատների կողմից դիտվում է որպես ոչ այլ ինչ, քան զանգվածային զբոսաշրջության բնույթից դժգոհողների նորաձև գաղափար (Елохина, 2018, էջեր 89-93): Քննադատները պնդում են, որ այլընտրանքային զբոսաշրջությունը հստակ սահմանում չունի, և դրա այլընտրանքայինության չափանիշներն ու պարամետրերը պարզ չեն (Cohen, 1989, էջեր 127-142):

Այսպիսով, կարելի է որոշակի եզրակացություն անել. «փորձառական տուրիզմ» եզրույթը, որը ներդրվել է 1990 թվականին Ժոել Անրիի կողմից, այսօր բավարար չի արտացոլվում գիտական գրականության մեջ. ռուսալեզու կոնտենտում թեմայի վերաբերյալ գտնվել է միայն մեկ գիտական հրապարակում (Афанасьева, Афанасьев, 2021), և այս թեմայով անգլերեն գիտական հրապարակումները շատ հազվադեպ են: Մինչդեռ գործնականում արագորեն զարգանում են զբոսաշրջության փորձառական ձևերը, որոնք այլ կերպ են կոչվում՝ «այլընտրանքային տուրիզմ», «հակատուրիզմ», «ինտե-

լեկտուալ տուրիզմ», «հեղինակային տուրիզմ»-ն այլն:

Այլընտրանքային կամ փորձառական զբոսաշրջության գործնական ձևերը

Ելնելով վերը նշված սահմանումներից՝ մենք տեսնում ենք, որ այլընտրանքային տուրիզմը հաճախ դիրքավորվում է որպես կայուն զբոսաշրջության տեսակ: Գործնականում այն իրականացվում է լայն ձևաչափով, մասնավորապես, կարելի է նշել տեղական բնակչությանը օգնելու կամ վայրի բնության պաշտպանության ծրագրեր իրականացնելու կամավոր ճամփորդությունները, որոնք մի կողմից իսկապես կայուն զբոսաշրջության մեխանիզմ են, իսկ մյուս կողմից՝ մասնակիցների համար կրում են հստակ փորձառական բնույթ: Նաև այլընտրանքային զբոսաշրջության համեմատաբար նոր միտում է համարվում այսպես կոչված «ետնախորշային տուրիզմը» (slum tourism, труппённый туризм)² որպես քաղաքային տուրիզմի տեսակ, այն ուղղված է աղքատության մասին գիտելիքների և դրա դեմ պայքարի միջոցների հանրահռչակմանը, և նման գործունեությունից ստացված հասույթն ուղղվում է օգնելուն տեղական համայնքներին, որոնց աղքատ, հետամնաց բնակավայրերը ցուցադրվում են զբոսաշրջիկներին: Մյուս կողմից, զբոսաշրջիկները, ովքեր հանդես են գալիս որպես ետնախորշային տուրերի սպառողներ, հաճախ առաջնորդվում են ոչ թե աղքատներին օգնելու գաղափարով, այլ սեփական նյարդերը ջղաձգելու, սովորականից տարբերվող կենսամիջավայր տեսնելու, ծայրահեղ հույզեր զգալու ցանկությամբ: Մեկ այլ օրինակ կարող են լինել զբոսաշրջային այն առաջարկները, որոնք հիմնված են իմերսիվ կամ ընկղմող, սթորիթելինգի և առասպելացման տեխնոլոգիաների վրա (օրինակ՝ այցելություններ լեգենդների և միֆերի թանգարաններ և այլն) (Afanasiev, Afanasieva, 2017, էջեր 27–49):

Փորձառական տուրիզմի ձև կարելի է համարել նաև ջեյո զբոսաշրջության (Jailoo tourism²) և բնիկ զբոսաշրջության (Indigenous tourism³) դրսևորումները, որոնք գտնվում են զբոսաշրջության էթնիկ և էկոլոգիական տեսակների հատման կետում: Իրոք, շատ ճանապարհորդներ, ովքեր ձգտում են ապրել բնիկ մարդկանց մեջ, առաջին հերթին ցանկանում են վերապրել անսովոր փորձ, լինել այլ դերում, զգալ, թե ինչ է նշանակում հնարավորինս ներդաշնակ ապրել բնական միջավայրի հետ:

Հոդվածը պատրաստելու շրջանակներում խորը որոնում է իրականացվել

2 Jailoo – դրոզերենից թարգմանաբար նշանակում է «ամառային արտավայր» և վերաբերում է Ղրղզստանի զբոսաշրջության որոշակի փորձին: Ղրղզ քոչվորները ձմռանը ապրում են հովտային գյուղերում, իսկ ամռանը շարժվում են դեպի լեռներ: Որոշակի շրջաններում ապրող դրոզներն ունեն կիսաքոչվորական կենսակերպ, քանի որ Ղրղզստանի լեռնային լանդշաֆտներն ավելի հարմար են անասնաբուծության համար, քան բուսաբուծության:

3 Indigenous tourism – բնիկ զբոսաշրջությունը բնութագրվում է որպես զբոսաշրջային բիզնես, որը պատկանում, շահագործվում կամ վերահսկվում է բնիկ ժողովուրդների կողմից: Սա կայուն զբոսաշրջության տեսակ է, որը պատասխանատվություն է դրսևորում տեղական բնիկ համայնքի նկատմամբ և նպաստում է նրա ավանդական բնակության տարածքի զարգացմանը:

Google և Yandex որոնողական համակարգերում, սոցիալական ցանցերում (Facebook, Instagram), զբոսաշրջային արձագանքների և ակնարկների հարթակներում (TripAdvisor, Otvovik և այլն)՝ օգտագործելով «այլընտրանքային» և «փորձառական» հիմնաբառերը՝ գումարած «զբոսաշրջություն», «զբոսաշրջության տեսակներ», «տուրեր», «շրջագայություններ» բառերը: Չհաջողվեց գտնել այնքան արդյունք, որքան սպասվում էր, թեև ստացված տեղեկատվությունը թույլ է տալիս որոշակի հետևություններ անել: Մասնավորապես՝ արձանագրվել են բազմաթիվ հեղինակային բլոգներ և տեղեկատվական ռեսուրսներ, որոնք ներկայացնում են հետաքրքիր գաղափարներ և առաջարկություններ ավանդական հանգստից, ծանոթ ուղղություններից և հանրահայտ տեսարժան վայրերից ձանձրացած ճանապարհորդների համար: Դրանցից մի քանիսը ներկայացվում են ստորև (Աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1

Ոչ ստանդարտ (այլընտրանքային) զբոսաշրջությանն առնչվող համացանցային ռեսուրսները

	Համառոտ նկարագրություն
www.transformational.travel	TransformationalTravelCouncil – Փոխակերպող ճանապարհորդությունների խորհուրդ՝ միջազգային հասարակական կազմակերպություն է, որը խթանում է զբոսաշրջության այլընտրանքային ձևերը, հավաքում և ներկայացնում է ոչ ստանդարտ ճանապարհորդությունների կազմակերպման փորձը, խորհրդատվական օգնություն է տրամադրում զբոսաշրջային ընկերություններին և անհատներին
www.latourex.org	Ժոել Անրիի «Լատուրեքս» փորձառական զբոսաշրջության լաբորատորիայի (LATOUREX – Laboratory of Experiential Tourism) կայքը, որը ներկայացնում է փորձառական տուրիզմի գաղափարներ
https://travelcollecting.com	Հեղինակային կայք, որը ստեղծվել է ոչ ստանդարտ զբոսաշրջության փորձը կուտակելու, ներկայացնելու, ինչպես նաև ճամփորդությունների կազմակերպման նպատակով
https://purelifeexperiences.com	Հարթակ, որը հավաքում է անսովոր ճամփորդությունների դեպքերի ուսումնասիրությունները, որոնում է հետաքրքիր զբոսաշրջային արդյունք, որը փոխում է մարդու ստանդարտ ընկալումը, ոգեշնչում է ճանապարհորդներին անհատական մակարդակում՝ առաջացնելով խորը զգացմունքներ, այդ թվում՝ սթորիթելինգի (storytelling) էֆեկտների միջոցով

<p>www.thealternativetravelguide.com</p>	<p>The Alternative Travel Guide by Sasha Naslin – Սաշա Նասլինի այլընտրանքային ճանապարհորդական ուղեցույցը, որը ներկայացնում է հեղինակի ճանփորդական փորձը, պարունակում է խորհուրդներ զբոսաշրջիկների համար, ինչպես նաև այլընտրանքային տուրիզմի կազմակերպման գաղափարներ</p>
<p>www.experientialstar.com</p>	<p>Կայք, որը դիրքավորվում է որպես ոչ ստանդարտ, արկածային զբոսաշրջային փորձառությունների անվճար հավաքածու: Ռեսուրսի այցելուները կարող են նաև օգնություն ստանալ իրենց դուր եկած ճանապարհորդությունը կազմակերպելու հարցում</p>
<p>www.roadjunky.com/1201/101-experimental-travel-ideas</p>	<p>101 Experimental Travel Ideas – Փորձառական ճանապարհորդության 101 գաղափար՝ ոչ ստանդարտ զբոսաշրջային գաղափարների և խորհուրդների բլոգ</p>
<p>www.nathab.com</p>	<p>Nat Hab – կազմակերպություն, որն ունի երկու նպատակ՝ բնության պահպանում և Վայրի բնության համաշխարհային հիմնադրամի (WWF) հետ համագործակցությամբ և այդ նպատակով ճանապարհորդությունների կազմակերպում: Nat Hab-ի առաքելությունն է խորը փորձառությամբ էկոտուրիստական գործունեության կազմակերպումը, որի հասույթը ուղղվում է տեղական համայնքներին և վայրի բնությանը աջակցելուն</p>

Այսպիսով, գործնականում զբոսաշրջության այլընտրանքային ձևերը, որոնք նպաստում են տարածքի կայուն զարգացմանը, կարելի է համարել փորձառական՝ զբոսաշրջային ոչ ստանդարտ փորձ ձեռք բերելու առումով: Հետևաբար, բոլոր տեսակի ակնարկներում «փորձառական» կոչվող ուղեցույցներն ու առցանց ռեսուրսները, զբոսաշրջության այլընտրանքային և փորձառական ձևերը հիմնականում խառնվում են և դիտարկվում որպես նույնական հասկացություններ: Օրինակ, Սաշա Նասլինի «Այլընտրանքային ճանապարհորդական ուղեցույց»-ը ոչ միայն բլոգ է և անսովոր ճանփորդությունների գաղափարների հավաքածու, այլ նաև առաջարկում է ռեսուրսներ դրանց իրականացման համար (ուղեբեռի պահասենյակների, հյուրատների, հոսթելների և ռեստորանների հասցեներ ու գներ, տեղական լեզուների ուսումնասիրության փորձագետների և անսովոր էքսկուրսիաների զբոսավարների կոնտակտային տվյալներ և այլն):

TripAdvisor-ում գտնվեց մի քանի առաջարկ ընկերություններից, որոնք իրենց դիրքավորում են որպես «հակատուրիստական», օրինակ՝ We Hate Tourism («Մենք ատում ենք զբոսաշրջությունը»): Նման ընկերություններն առաջարկում են շրջել քաղաքներում «ոչ տուրիստական» երթուղիներով, ծանոթանալ տեղի բնակիչների կողմից սիրված վայրերին, սակայն նրանց ծառայություններից օգտվող զբոսաշրջիկների ակնարկներում հաճախ

հայտնվում են բացասական կարծիքներ, որ դրանք սովորական շրջագայություններ և էքսկուրսիաներ են, բայց գերարժեք:

Խաղային բնույթը և ոչ ստանդարտ փորձառությունը շարժիչ ուժ են հանդիսանում էքսկուրսիոն արդյունքի նոր ձևաչափերի համար (քվեստային շրջագայություններ, հեղինակային շրջագայություններ, շրջագայություններ գերեզմանոցներով, կատակոմբներով, գետնանցումներով և տանիքներով): Եվ ինչպես այլընտրանքային և զանգվածային զբոսաշրջության դեպքում, այնպես էլ հեղինակային էքսկուրսիոն արդյունքը հակապող է գործում զանգվածային տեսարժան վայրերի կամ ստանդարտ թեմատիկ էքսկուրսիաների համար: Ստացված արդյունքների զգալի մասը հենց այլընտրանքային, հեղինակային էքսկուրսիաներն են, որոնց համար ձևավորվում են առանձին կայքեր՝ օրինակ Tripster-ը: Սակայն այս հոդվածի շրջանակներում հեղինակային էքսկուրսիաների առանձնահատկություններն ու խնդիրները հնարավոր չէ դիտարկել որպես հայեցակարգային զբոսաշրջային և էքսկուրսիոն գործունեության ձևաչափ:

Փորձառական զբոսաշրջության սկզբունքները

Փորձառական ճանապարհորդությունների առկա պրակտիկայի հիման վրա կարելի է առանձնացնել դրանց հիմնական սկզբունքներից մի քանիսը.

Իսկություն. Իսկական փորձառական ճանապարհորդությունը դուրս է գալիս տեսարժան վայրերի մակերեսային դիտարկման շրջանակներից՝ կենտրոնանալու իսկության և ոգեշնչման վրա:

Գիտակցված մուրեցում. այլընտրանքային զբոսաշրջության կարևոր հատկանիշ է, որը հիմնված է այնպիսի տպավորությունների և հաճույքի ստացման վրա, որոնք դեստինացիայի միջավայրում խորասուզվելուն խոր զգացմունքային արձագանքի արդյունք են: Միաժամանակ զբոսաշրջիկը գիտակցում է, որ հոգատար (չվնասող) այցը նպաստում է դեստինացիայի կայուն զարգացմանը:

Իմերսիվություն կամ ընկղմվածություն. զբոսաշրջային ճանապարհորդություն կատարելիս խորը ընկղմում բնության, մշակույթի, հասարակության հույզերի և կենցաղի մեջ:

Ակտիվություն. դեստինացիայի մթնոլորտում ամբողջությամբ ընկղմվելու համար ճանապարհորդները ակտիվ մասնակցություն են ունենում, այլ ոչ թե պարզապես դիտորդի դերում հանդես գալիս: Նրանք փնտրում են գործնական փորձ, շփվում են մարդկանց հետ, փորձում են լեզու սովորել կամ նոր հմտություններ ձեռք բերել:

Փոխակերպող բնույթ. քանի որ փորձառու ճանապարհորդներին ավելի շատ են հետաքրքրում այն վայրը, որտեղ նրանք գտնվում են, նրանք հաճախ ձեռք են բերում դրա շատ ավելի խորը ըմբռնում և կարեկցանքի զգացում սոցիալական և բնական միջավայրի խնդիրների նկատմամբ: Օրինակ, հաճախ են դեպքերը, երբ նրանք վերադառնում են արձակուրդից, որտեղ տեսել են վտանգված տեսակների պահպանման խնդիրներ, և սկսել են աշխատել այդ ուղղությամբ (կամ ավելի շատ նվիրատվություններ անել):

Մտածողության այս փոփոխությունը փոխակերպող է, իսկ հանգստը վերածվում է կյանքը փոխող փորձի:

Կենտրոնացում տեղական համայնքների վրա. մի կողմից, փորձառական ճանապարհորդության իրազեկումն ու խորասուզումը կենտրոնացնում է զբոսաշրջիկի ուշադրությունը տեղական համայնքների, նրանց մշակույթի, սոցիալական խնդիրների վրա, իսկ մյուս կողմից՝ ճանապարհորդության այս ձևաչափը աշխատատեղեր է ստեղծում տեղի բնակիչների համար, քանի որ առանց զբոսաշրջային կրթության մարդը կարող է դառնալ զբոսավարուղեկցորդ, ներկայացնել իր արհեստն ու հմտությունները, գումար վաստակել վարպետաց դասեր տալով և այլն:

Կայունություն. զբոսաշրջության փորձառական և այլընտրանքային ձևերը նպաստում են (ձգտում են դրան) տարածքի, դրա բոլոր համակարգերի կայուն զարգացմանը:

Զբոսաշրջության փորձառական ձևերի ըմբռնման և դիրքավորման խնդիրները

Ակնհայտ է, որ վերը թվարկված փորձառական ճանապարհորդության հիմնական նշանները հաճախ անորոշ են և դեկլարատիվ բնույթ ունեն: Ոչ ստանդարտ ճանապարհորդությունների առկա փորձի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ կան զբոսաշրջության ոլորտում դրանց տեղը հասկանալու և ուղղությունների զարգացման գործում դրանց դերի հետ կապված մի շարք խնդիրներ, որոնցից առավել ցայտուն արտահայտված են հետևյալները.

Համացանցում թեգերի ուռճացված տերմինաբանական բազմազանությունը, որը հասկացությունների շփոթություն է առաջացնում, քանի որ այն տերմինների քանակը, որոնք նկարագրում են տվյալ երևույթը (փորձառական, այլընտրանքային, ինտելեկտուալ, տարաշխարհիկ, հեղինակային, ոչ ստանդարտ և այլն), չի նպաստում դրա հստակ բյուրեղացմանը: Այդ իսկ պատճառով այլընտրանքային և փորձառական զբոսաշրջային գործունեության մեջ հաճախ ընդգրկում են զբոսաշրջության ցանկացած ոչ զանգվածային ձև, ներառյալ VIP հատվածը, էկոտուրիզմը, գյուղական և ագրոտուրիզմը և այլն:

«Փորձարարականությունը» կամ էքսպերիմենտալիզմը որպես հաջող մարքեթինգային տեխնիկա. «փորձառական» հայեցակարգը հաճախակի և լայնորեն օգտագործվում է այս կամ այն տուրի, զբոսաշրջային ծառայությունների մատուցման ձևերի համար՝ ուշադրություն գրավելով և ենթագիտակցորեն հաճախորդի մոտ ստեղծելով զբոսաշրջային պրոդուկտի յուրահատկության, անգամ բացառիկության ընկալում: Նման մոտեցումը չեզոքացնում է երևույթի իրական ըմբռնումը՝ այն դարձնելով հիմնականում հաջողակ մարքեթինգային հնարք:

«Հեղինակային տուրիզմ» և «փորձառական տուրիզմ» հասկացությունների անսահմանությունը. ակնհայտ է զբոսաշրջության այս ձևերի հստակ ըմբռնման և որևէ չափանիշի կամ հաստատված բնութագրական նշանների

բացակայությունը, արդյունաբերության շատ փորձագետների կողմից այս երկու հասկացությունների նույնական մեկնաբանելը, մինչդեռ դրանք ունեն կազմակերպչական, հայեցակարգային, բովանդակային բաղադրիչների տարբերություններ:

«Անկայուն կայունության» խնդիրը (Афанасьева, Афанасьев, 2021, էջ 31). նկատվում է որոշակի հակասություն զբոսաշրջության այս ձևերի հայտարարված սկզբունքների և կայուն զարգացման հայեցակարգի փաստացի իրականացման միջև: Դրա ամենավառ օրինակը կարող են լինել Ջոնոլունգմա (Էվերեստ) վերելքներ առաջարկող բազմաթիվ զբոսաշրջային ծրագրերը, որոնք դիրքավորվում են որպես էկոտուրիզմի եզակի պրոդուկտ, որը հասանելի չէ բոլորին, նպաստում է էկոհամակարգերի պահպանմանը, բայց միևնույն ժամանակ այս լեռը վերածում են աշխարհի ամենաբարձր աղբավայրի, ուր վտանգավոր կենսագործընթացներ են զարգանում:

Կան նաև այլ խնդիրներ այլընտրանքային կամ փորձառական կոչվող զբոսաշրջության ձևերի թե՛ դիրքավորման, թե՛ իմաստային բովանդակության մեջ: Այստեղից էլ բխում է դրանց էական ըմբռնման վիճելիությունը, ինչպես նաև զբոսաշրջային ծառայությունների համակարգում դրանց տեղի անորոշությունը:

Փորձենք ամփոփել այսպես կոչված փորձառական (այլընտրանքային, ոչ ստանդարտ, փոխակերպող, ինտելեկտուալ և այլն) ճանապարհորդության գոյություն ունեցող հիմնական տեսակներն ու առաջարկները (Աղյուսակ 2):

Աղյուսակ 2.

Ժամանակակից պրակտիկայում ներդրված փորձառական զբոսաշրջային արդյունքի հիմնական տեսակներն ու ձևերը

Փորձառական ճանապարհորդության տեսակները (ըստ հիմնական շարժառիթների)	Փորձառական ճանապարհորդության իրականացման առաջարկվող ձևերը
<p>Համի փորձառություններ (Taste experiences) Ընկղմում տեղական մշակույթի մեջ գաստրոնոմիայի և ավանդական խոհանոցի միջոցով</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Խոհարարության վարպետաց դասեր ▪ Գաստրոնոմիական տուրեր և սննդի բազար-շոփինգ (գնումներ շուկաներից) ▪ Մսնդի, գինիների և տնայնագործական խմիչքների համտեսում ▪ Մասնակցություն գաստրոնոմիական փառատոներին
<p>Մշակութային և ոգեշնչող փորձառություններ (Cultural & Inspiration experiences) Ընկղմում տեղական մշակույթի (այդ թվում՝ ազգագրականի) մեջ նրա առանձնահատկությունների ուսումնասիրության միջոցով</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Մշակութային դասեր և սեմինարներ տեղական արհեստներ սովորելու, ավանդական հմտություններ ձեռքբերելու համար ▪ Աշխատանք տեղական համայնքներում, կամավորություն (մշակութային կամավորական տուրիզմ) ▪ Մասնակցություն փառատոներին, տեղական ավանդական տոներին ▪ Գրական շրջագայություններ ▪ Այլ ընկղմող իրադարձություններ և պրակտիկաներ

<p>Հոգևոր փորձառություններ (Spiritual experiences) Ճանափորդություններ՝ հոգևոր պրակտիկաներին միանալու նպատակով</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Յոգա-ռեթրիտներ և մեդիտացիաներ ▪ Առողջության վերականգնման և դետոքս տուրեր ▪ Վեդայական տուրեր ▪ Շրջազայություններ՝ տեղական ավանդական ծեսերին և հավատալիքներին ծանոթանալու համար
<p>Բնության և շրջակա միջավայրի փորձառություններ (Nature & Environment experiences) Բնության և կենդանիների հետ էթիկական փոխազդեցություն՝ բնական միջավայրի վրա նվազագույն ազդեցությամբ</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ֆոտո և տեսա սաֆարիներ (վայրի կենդանիների նկարահանում) ▪ Թռչնադիտումներ, կենդանիների դիտումներ: ▪ Այցելություն կենդանիների վերականգնողական կենտրոններ ▪ Էկոկամավորություն (մասնակցություն բնապահպանական ծրագրերին)
<p>Կրթաժամանցային փորձառություններ (Edutainment experiences) Ճանապարհորդություններ կրթական փորձի և նոր հմտությունների ձեռքբերման համար՝ տեղական սոցիալական միջավայրում ընկղմվելու միջոցով</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Դաշտային սեմինարներ, հանրամատչելի դասախոսություններ, հանդիպումներ գիտնականների, փորձագետների, հայտնի մեդիաանձանց հետ ▪ Վարպետաց դասեր (լուսանկարչություն, գեղանկարչություն, դարբնություն, բրուտագործություն, գորգագործություն, իկեբանա, օրիգամի, թեյախմության արվեստ և այլն) ▪ Լեզվի դասընթացներ տեղացիների հետ ▪ Հնագույն մարտարվեստների ուսուցում
<p>Հյուրանոցային փորձառություններ (Hotel experiences) Ճանապարհորդություն, որի շարժառիթը յուրահատուկ կենսափորձի համար արտասովոր հյուրանոցներում մնալն է</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Բնակություն ավանդական հյուրանոցներում, ինչպիսիք են ոյոկանները Ճապոնիայում, ժառանգության հյուրանոցները Հնդկաստանում, պարադորները Իսպանիայում, արևելյան ժողովուրդների յուրտները, քոչվոր բեդվինների «բեյթ ալ-շար» վրանները և այլն ▪ Բնակություն ստորգետնյա, քարանձավային, ստորջրյա և այլ արտասովոր հյուրանոցներում ▪ Բնակություն բնապահպանական գոտիներում ստեղծված էկո-հյուրանոցներում, որոնք լիովին ներդաշնակ են բնության հետ, և որոնց դիզայնը ինտեգրում է արտաքին միջավայրը ներքինին ▪ Բնակություն այսպես կոչված «էմպիրիկ» հյուրանոցներում, որոնք իրենց հյուրերին առաջարկում են տեղական մշակույթի հետ կապված փորձ (օրինակ՝ Հավայան կղզիներում գտնվող հյուրանոցները, որոնք հյուրերին առաջարկում են ուկուլեելի կամ հուլայի դասեր)

<p>Արկածային փորձառություններ (Adventure experiences) Արկածային գրոսաշրջություն՝ դեստինացիայի շրջակա միջավայրի մեջ (այդ թվում՝ բնական, բնապատմական) ակտիվ փոխազդեցությամբ ընկղմվելու միջոց</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Քվեստ-տուրեր (հատուկ սցենարներով մոդելավորված խաղային իրավիճակներ, որոնցում մասնակիցները պետք է ուսումնասիրեն շրջապատող աշխարհը և պատմությունը, որոնեն գանձեր, բացահայտեն գաղտնիքներ, լուծեն հանելուկներ, փրկվեն վտանգներից, մարզեն իրենց հիշողությունը, տրամաբանությունը, հնարամտությունը, ինտուիցիան և այլն) ▪ Էքստրեմալ զբաղմունքներ բնության գրկում (սկուբադայվինգ, առագաստային նավարկություն, վինդսերֆինգ, ռաֆթինգ և կայակինգ, զիփ-լայնինգ, բեյսջամփինգ, լեռնային և անտառային արշավներ, ժայռամագլցում և սբայրանինգ, լեռնային հեծանվավազք, ձիավարություն, սպելեոտուրիզմ, պարագլայդինգ և պարահոփինգ, արտաճանապարհային 4WD, գլեյդսփինգ և այլն) ▪ Արտասովոր արկածներ (օրինակ՝ մարաթոն Չինական Մեծ պատի վրայով, տորնադոների «հետապնդում») ▪ Տիեզերական արկածներ (մարզումներ, թռիչքներ դեպի Երկրի ցածր ուղեծիր) ▪ Ռազմական տուրիզմ (ռազմական գործողությունների շրջաններ այցելելը) ▪ Վայրի բնության գրկում գոյատևման դասընթացներ
--	---

Էթնիկ և ազգագրական փորձառություններ (Ethnic and ethnographic experiences)

Մշակութաձանաչողական տուրիզմի ուղղություն, որը կապված է բնիկների ավանդական բնակավայրերի, ազգագրական գյուղերի, փոքր կամ անհետացող էթնիկ խմբերի, մարդաբանական արգելոցների այցելությունների և այնտեղ ապրելու հետ՝ ավանդական մշակույթի, սովորույթների և կենցաղի մեջ ընկղմվելու նպատակով:

- Ճանապարհորդություններ դեպի ազգագրական գյուղեր և համալիրներ (ծանոթություն ավանդական մշակույթի և սովորույթների հետ)
- Ճանապարհորդություններ դեպի անթրոպոլոգիական արգելոցներ (ծանոթություն փոքրաթիվ, անհետացման եզրին գտնվող էթնիկ խմբերի, քաղաքակրթությունից հետ մնացած ցեղախմբերի ապրելակերպի հետ)
- Ջեյլո տուրիզմ (Կենտրոնական Ասիայի երկրներում լեռնային անասնապահների բնակավայրերի այցելություն)
- Աբորիգենային կամ բնիկների տուրիզմ / aboriginal, indigenous tourism (ծանոթություն «Էկզոտիկ»/հեռավոր ժողովուրդների, պրիմիտիվ մշակույթ ունեցող համայնքների հետ: Ընդ որում, բնիկ ժողովուրդներն անմիջականորեն ներգրավված են զբոսաշրջության արդյունաբերության կազմակերպման մեջ, տրամադրում են կացարան և սնունդ, իրականացնում են էքսկուրսիոն ծրագրեր)
- Էթնո-հնագիտական տուրիզմ (պատմական հետահայացով ճանապարհորդություններ՝ էթնիկ մշակույթների համապարփակ ուսումնասիրության նպատակով, որտեղ շարժառիթը հետաքրքրությունն է պատմության, հնագիտության, ազգագրական ժառանգության և որոշակի տարածքի բնակչության հին ապրելակերպի նկատմամբ: Դա կարող են լինել գոյություն ունեցող կամ անհետացած մշակույթներ: Զբոսաշրջության ձևում կարևոր դեր են խաղում մշակութային լանդշաֆտները

Եզրակացություն

Մեր կարծիքով, այսօր կարելի է խոսել անգամ ոչ այնքան զբոսաշրջության փորձառական ձևերի մասին, քանի որ եռներով առկա տեսակետների վերլուծությունից՝ զբոսաշրջության խոշոր ավանդական ձևերի որոշակի հոսանքներ իրենց էությանը փորձառական են (օրինակ՝ յոգա-ռեթիքտները սակրալ զբոսաշրջության հոսանք է, յուրտում ապրելը՝ էթնիկ զբոսաշրջության դրսևորում է, բերքահավաքի մասնակցելը՝ գյուղական զբոսաշրջության տարր է), այլ ավելի շուտ հայեցակարգային զբոսաշրջության մասին: Հայեցակարգային մոտեցումն ընդգծում է ճանապարհորդության միասնական գաղափարը, որի իրականացումը թույլ է տալիս ամբողջությամբ ընկղմվել դեստինացիայի սոցիալական կամ բնական միջավայրում, լրացնում

է դրան՝ արտացոլելով զբոսաշրջային ռեսուրսների նկատմամբ ոչ գիշատիչ, ոչ սպառողական, խնայող, մեղմ ու պատասխանատու (և հետևաբար ոչ ստանդարտ) վերաբերմունքը: Հայեցակարգային մոտեցումը կենտրոնացած է այն գաղափարի վրա, որ ճանապարհորդը ձեռք է բերում նոր, ոչ սովորական փորձ: Սա ամենակարևոր արժեքն է, որը զբոսաշրջիկը ստանում է որոշակի տուրի ընթացքում, որտեղ ուշադրությունը կենտրոնացված է զանգվածային զբոսաշրջության հիմնական միտումներից դեպի հայեցակարգային ճանապարհորդություն անցում կատարելու վրա: Այս առումով կտրուկ փոխվում է զբոսաշրջային ապրանքի և ծառայության կազմակերպման, արտադրության և վաճառքի մոդելը: Ըստ Skift-ի վերլուծաբանի՝ “Free Report. The Rise of Experiential Travel” զեկույցի հեղինակի (Rafat, 2014), այսօր հիմնական միտումներից մեկը զբոսաշրջային ընկերությունների առաջացումն է, որոնք իրենց դիրքավորում են որպես «ճամփորդության դիզայներներ» (կամ այլ կերպ՝ ճամփորդության ռեժիսորներ, ճամփորդության մոդերատորներ, զբոսաշրջային զգացմունքների տնօրեններ և այլն), որոնց տարբերությունը ավանդական զբոսաշրջային օպերատորներից հանգում է զբոսաշրջային արդյունքի արտադրության տեխնոլոգիայի մանրամասներին, որտեղ հիմնական գաղտնիքը կայանում է նրանում, որ բոլոր տարրերը, նույնիսկ ամենափոքրն ու ամենաաննշանը, համադրվեն նոր, մանրակրկիտ մտածված ձևով (Petzold, 2020):

Այսպիսով, կարելի է ասել, որ «փորձառական զբոսաշրջություն» հասկացությունը, որն ի հայտ եկավ համեմատաբար վերջերս՝ 1990 թվականին, այսօր «այլընտրանքային տուրիզմ», «հակատուրիզմ», «հեղինակային տուրիզմ», «ոչ ստանդարտ տուրիզմ» և այլ նմանատիպ հասկացությունների միջոցով՝ այսպես կոչված «տպավորությունների արդյունաբերության» ինտենսիվ զարգացման համատեքստում, վերածվում է «հայեցակարգային զբոսաշրջություն» հասկացության, որը շատ վերլուծաբանների և փորձագետների կողմից դիտարկվում է որպես ոլորտի զարգացման կարևորագույն միտումներից մեկը: COVID-19 համաճարակը, որը կտրուկ ընդհատեց զանգվածային ստանդարտացված զբոսաշրջության դարաշրջանը՝ նպաստեց այս միտման ավելի ցայտուն դրսևորմանը: Եվ, ինչպես ցույց են տվել մեր հետազոտության արդյունքները, այսօր զբոսաշրջության համաշխարհային շուկայում հայտնվում են ավելի ու ավելի շատ առաջարկներ՝ ուղղված անսովոր, ոչ տրիվիալ զբոսաշրջային փորձ ձեռք բերելու հետաքրքրությունը բավարարելուն, որոնք շատ հաճախ կոչվում են «հեղինակային տուրեր»: Նաև այս միտումը սերտորեն կապված է այն սերունդների հոգեբանական, վարքային, արժեքային-մոտիվացիոն բնութագրերի հետ, որոնք այսօր դառնում են զբոսաշրջային արդյունքի գերակշռող սպառողներ:

Այս համատեքստում, նոր և յուրահատուկ փորձառություններ առաջարկող զբոսաշրջային արդյունքի մշակման համար, մեր օրերի ճանապարհորդների տարբեր սերունդների վարքագծային օրինաչափությունների ուսումնասիրությունը և նրանց որոշ խմբերի⁴ զբոսաշրջային շարժառիթների վերլու-

4 Օրինակ, «անհայտների կամ X սերունդը»՝ «փորձառական տուրիզմ» երևույթի գեներատորները,

ծությունը հանդիսանում է գրոսաշրջության տեսության և պրակտիկայի հեռանկարային և խոստումնալից հետազոտական ուղղություն:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Афанасьева, А.В., Афанасьев, О.Е. (2021). Контексты экспериментального туризма в теоретическом и практическом форматах: компаративный анализ, разновидности и тренды // *Современные проблемы сервиса и туризма*. Т.15, №1, էջեր 21–33: URL: <https://ru.calameo.com/read/00425107692a676de3273> (մուսը՝ 19.02.2023)
- Брасалес, Э.Д., Тапия, П.Х., Королева, И.С. (2020). Альтернативный туризм как вид устойчивого туризма // *Научный результат. Технологии бизнеса и сервиса*. Т.6, №2, էջեր 3–19: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/alternativnyy-turizm-kak-vid-ustoychivogo-turizma> (մուսը՝ 20.02.2023)
- Елохина, А.К. (2018). Перспективы и проблемы развития театрального туризма как альтернативного вида туризма на территории Волгоградской области. // *Проблемы и перспективы развития туризма в Южном федеральном округе: Сб. науч. тр.*, էջեր 89–93: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=39143413> (մուսը՝ 21.02.2023)
- Кундиус, В.А., Чермянина, В.В., Кудинова, М.Г., Балашова, С.П., Санталова, В.Н. (2011). Сельский туризм на Алтае как альтернативный вид деятельности в стратегии диверсификации сельской экономики // *Вестник Алтайского государственного аграрного университета*. №9(83), էջ 113–119:
- Санкин, А.В., Шекинова, Г.А. (2018). Управление в сфере туризма: трекинговый туризм как разновидность альтернативного туризма. // *Влияние новой геополитической реальности на государственное управление и развитие Российской Федерации: Мат. Междунар. науч. конф., посв. 80-летию ФГБОУ ВО, «Чеченский государственный университет»*, էջեր 41–44:
- Спорыхина, С.Н. (2019). Альтернативный туризм: вопросы терминологии // *Научный взгляд в будущее*. ISSN 2415–766X (P)/ 2415–7538 (O). Т.2. №15, էջեր 64–68. URL: <https://www.scilook.eu/index.php/slif/article/view/slif15-02-018/pdf15-02-018> (մուսը՝ 24.02.2023)
- Фоменко, Е.В., Ленкова, М.И. (2019). Экономические аспекты развития альтернативных видов туризма: опыт зарубежных стран. // *Вестник Академии знаний*. №1(30), էջեր 181–185. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskie-aspekty-razvitiya-alternativnyh-vidov-turizma-opyt-zarubezhnyh-stran> (մուսը՝ 28.02.2023)
- Afanasiev, O., Afanasieva, A. (2017). Museums of dark mythologies in the tourist place. In *book: Virtual Traumascapes and Exploring the Roots of Dark Tourism*. Hershey, Pennsylvania: IGI Global, էջեր 26–49: URL: https://www.researchgate.net/publication/320046655_Museums_of_Dark_Mythologies_in_the_Tourist_Place (մուսը՝ 05.01.2023)
- Antony, R., Henry, J. (2005). *Lonely Planet Guide to Experimental Travel*. Melbourne, Vic.;

«հազարամյակի կամ Y սերունդը»՝ «հակատուրիզմ» երևույթի գեներատորները, «տնակյացների կամ Z սերունդը»՝ հայեցակարգային տուրիզմի գեներատորները:

- Oakland, CA: Lonely Planet. URL: https://openlibrary.org/books/OL8907388M/Lonely_Planet_Guide_To_Experimental_Travel (մուսնո՞ւմ 09.01.2023)
- Cohen, E. (1989). Alternative tourism – A Critique. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*. Frankfurt am Main, Peter Lang, էջեր 127–142. URL: https://www.researchgate.net/publication/285551109_Alternative_Tourism-A_Critique (մուսնո՞ւմ 25.01.2023)
- Henry, J. (2016). Tourisme expérimental: la ville comme terrain de jeu. *L’Observatoire*. Vol.2. Iss.48, էջեր 49–51: URL: <https://www.cairn.info/revue-l-observatoire-2016-2-page-49.htm> (մուսնո՞ւմ 27.01.2023)
- Petzold, Ch. (2020). *The Top 10 Experiential Travel Agencies from Around the Globe*. URL: <https://avidvoyagers.com/the-top-10-experiential-travel-agencies-from-around-the-globe/> (մուսնո՞ւմ 29.01.2023)
- Rafat, A. (2014). *Free Report: The Rise of Experiential Travel*. Skift. Released: 03 June 2014. URL: <https://skift.com/2014/06/03/launching-free-skift-report-the-rise-of-experiential-travel/> (մուսնո՞ւմ 03.02.2023)
- Robinson, Sh. (2016). *Experimental travel: in practice, as performance*. Thesis (Ph.D.). Western Sydney University. URL: <https://researchdirect.westernsydney.edu.au/islandora/object/uws:44844/> (մուսնո՞ւմ 08.02.2023)
- United Nations World Tourism Organization. “*Thesaurus on Tourism and Leisure Activities*”. Madrid: UNWTO, 2001. (pdf)
- WWOOF. “*Experience sustainable living on local organic farms & family homes worldwide!*” URL: <https://wwof.net/> (մուսնո՞ւմ 12.02.2023)
- AuPairWorld. “*Find your au pair or host family – today!*” URL: <https://www.aupairworld.com> (մուսնո՞ւմ 14.02.2023)
- We Hate Tourism*. URL: <https://www.wehatetourismtours.com> (մուսնո՞ւմ 14.02.2023)

References

- Afanasieva, A.V., Afanasiev, O.E. (2021). Konteksty eksperimentalnogo turizma v teoreticheskom i prakticheskom formatakh: komparativnyi analiz, raznovidnosti i trendy [Contexts of experimental tourism in theoretical and practical formats: comparative analysis, varieties and trends] // *Sovremennye problemy servisa i turizma*. T.15. №1. eger 21–33. URL: <https://ru.calameo.com/read/00425107692a676de3273> (accessed: 19.02.2023) (In Rus.)
- Brasales, E.D., Tapia, P.Kh., Korolyeva, I.S. (2020). Alternativnyi turizm kak vid ustoychivogo turizma [Alternative tourism as a type of sustainable tourism] // Nauchnyi rezultat. *Tekhnologii biznesa I servisa*. T.6, №2, eger 3–19. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/alternativnyy-turizm-kak-vid-ustoychivogo-turizma> (accessed: 20.02.2023) (In Rus.)
- Yelokhina, A.K. (2018). Perspektivy i problemy razvitiya teatralnogo turizma kak alternativnogo vida turizma na territorii Volgogradskoy oblasti [Prospects and problems

- of theatrical tourism development as an alternative type of tourism in the Volgograd region] // *Problemy i perspektivy razvitiya turizma v Yuzhnom federalnom okruge*: Sb. nauch. tr. Ejer 89–93. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=39143413> (accessed: 21.02.2023) (In Rus.)
- Kundius, V.A., Chermyanina, V.V., Kudinova, M.G., Balashova, S.P., Santalova, V.N. (2011). Selskiy turizm na Altaye kak alternativnyi vid deyatelnosti v strategii diversifikatsii selskoy ekonomiki [Rural tourism in Altai as an alternative activity in the strategy of rural economy diversification] // *Vestnik Altayskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*. №9(83). Ejer 113–119. (In Rus.)
- Sankin, A.V., Shchekinova, G.A. (2018). Upravlenie v sfere turizma: trekingovy turizm kak raznovidnost alternativnogo turizma. [Management in the field of tourism: trekking tourism as a kind of alternative tourism] // *Vliyanie novoy geopoliticheskoy realnosti na gosudarstvennoe upravlenie i razvitie Rossiyskoy Federatsii*: Mat. mezhdunar. nauch. konf., posv. 80-letiyu FBGOU VO Chechenskiy gosudarstvennyi universitet. Ss. 41–44. (In Rus.)
- Sporykhina, C.N. (2019). Alternativnyi turizm: voprosy terminologii [Alternative tourism: questions of terminology] // *Nauchnyi vzglyad v budushcheye*. T.2. №15, ejer 64–68. URL: <https://www.scilook.eu/index.php/slif/article/view/slif15-02-018/pdf15-02-018> (accessed: 24.02.2023) (In Rus.)
- Fomenko, Ye. V., Lenkova, M. I. (2019). Ekonomicheskie aspekty razvitiya alternativnykh vidov turizma: opyt zarubezhnykh stran. [Economic aspects of the development of alternative types of tourism: the experience of foreign countries] // *Vestnik Akademii znaniy*. №1(30).Ejer 181–185. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskie-aspekty-razvitiya-alternativnyh-vidov-turizma-opyt-zarubezhnyh-stran> (accessed: 28.02.2023)(In.Rus.)
- Afanasiev, O., Afanasieva, A. (2017). Museums of dark mythologies in the tourist place. *In book: Virtual Traumascape and Exploring the Roots of Dark Tourism*. Hershey, Pennsylvania: IGI Global, Pp. 26–49. URL: https://www.researchgate.net/publication/320046655_Museums_of_Dark_Mythologies_in_the_Tourist_Place (accessed: 05.01.2023) (In Eng.)
- Antony, R., Henry, J. (2005). *Lonely Planet Guide to Experimental Travel*. Melbourne, Vic.; Oakland, CA: Lonely Planet. https://openlibrary.org/books/OL8907388M/Lonely_Planet_Guide_To_Experimental_Travel (accessed: 09.01.2023) (In Eng.)
- Cohen, E. (1989). Alternative tourism – A Critique. *In*: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*. Frankfurt am Main, Peter Lang, pp. 127–142. URL: https://www.researchgate.net/publication/285551109_Alternative_Tourism-A_Critique (accessed: 25.01.2023)
- Henry, J. (2016). Tourisme expérimental: la ville comme terrain de jeu. *L'Observatoire*. Vol.2. Iss.48, pp. 49–51: URL: <https://www.cairn.info/revue-l-observatoire-2016-2-page-49.htm> (accessed: 27.01.2023)
- Petzold, Ch. (2020). *The Top 10 Experiential Travel Agencies from Around the Globe*. URL:

- <https://avidvoyagers.com/the-top-10-experiential-travel-agencies-from-around-the-globe/> (accessed: 29.01.2023)
- Rafat, A. (2014). *Free Report: The Rise of Experiential Travel*. Skift. Released: 03 June 2014. URL: <https://skift.com/2014/06/03/launching-free-skift-report-the-rise-of-experiential-travel/> (accessed: 03.02.2023)
- Robinson, Sh. (2016). *Experimental travel: in practice, as performance*. Thesis (Ph.D.). Western Sydney University. URL: <https://researchdirect.westernsydney.edu.au/islandora/object/uws:44844/> (accessed: 08.02.2023)
- United Nations World Tourism Organization. “*Thesaurus on Tourism and Leisure Activities*”. Madrid: UNWTO, 2001. (pdf)
- WWOOF. “*Experience sustainable living on local organic farms & family homes worldwide!*” URL: <https://wwoof.net/> (accessed: 12.02.2023)
- AuPairWorld. “*Find your au pair or host family – today!*” URL: <https://www.aupairworld.com> (accessed: 14.02.2023)
- We Hate Tourism*. URL: <https://www.wehatetourismtours.com> (accessed: 14.02.2023)

Армине Матенцян

*Преподаватель кафедры туризма и
сервиса Европейского университета
Эл. адрес: matentsyana@gmail.com*

АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ ИЛИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНЫЕ ПУТЕШЕСТВИЯ КАК НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ТУРИЗМА

В статье рассматривается одно из понятий туризма, которое на практике применяется под названиями «альтернативный» или «экспериментальный» туризм. На определенном этапе развития туризма стали появляться предложения, явно отличающиеся от традиционных и представленные в так называемых «антитуристических» форматах. Это неизведанные и необычные путешествия по малоизвестным туристическим направлениям, где самой важной ценностью является нестандартный опыт путешественника. Данный формат путешествий, концептуализированный Жозелем Анри в 1990 году, стал первым проявлением растущего в настоящее время феномена персонализации туристических услуг. В современной зарубежной литературе есть ряд исследователей, занимающихся исследованиями этого понятия. Можно считать, что на сегодняшний день сформировался широкий круг терминов, описывающих многообразие форм экспериментального туризма, некоторые из которых рассмотрены в статье. В статье также обобщены текущие предложения по экспериментальным путешествиям, в результате чего было выявлено более 30 форм последних, сгруппированных в 8 подтипов. Сформулированы основные принципы экспериментальных путешествий и рассмотрены некоторые проблемы их позиционирования на рынке. Обсуждается тенденция хронологи-

ческой трансформации форм экспериментального путешествия, проявляющаяся в переходе от понятия «альтернативный» к идее «концептуального» туризма.

Ключевые слова: альтернативный туризм, экспериментальный туризм, погружение в окружающую среду, нестандартный опыт, концептуальные направления в туризме.

Armine Matentsyan

Lecturer at Tourism and Service Department,

European University

Email: matentsyana@gmail.com

ALTERNATIVE OR EXPERIENTIAL TRAVEL AS A CONCEPTUAL TOURISM DEVELOPMENT TREND

The article considers one of the concepts of tourism, which is practically applied under the names of “alternative” or “experiential” tourism. At a certain stage of tourism development, offers clearly different from traditional ones began to appear in the so-called “anti-tourism” formats. These are off-the-beaten-track and off-the-beaten-attraction journeys to the lesser-known tourist destinations, where the most important value is the traveler’s non-standard experience. This travel format, conceptualized by Joël Henry in 1990, became the first manifestation of the now growing phenomenon of personalization of travel services. In modern foreign literature, there are a number of researchers concerned with the very concept. It can be considered that today a wide range of terms describing the variety of forms of experiential tourism has been formed, some of which are discussed in the article. Current proposals for experiential travel are summarized in the article, and more than 30 forms of experiential travel grouped into 8 types have been identified. The article also formulates the main principles of experiential travel and considers some issues of their positioning in the market. The tendency of the chronological transformation of the forms of experiential travel, manifested by the transition from the notion of “alternative” to the idea of “conceptual” tourism, is discussed.

Keywords: alternative tourism, experiential tourism, immersion in the environment, non-standard experience, conceptual trends in tourism.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2023թ. մարտի 2-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2023թ. մարտի 13-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2023թ. ապրիլի 12-ին: